

4. Зейгарник Б.В. Теория личности К.Левина. М.: МГУ, 1981. 118с.
5. Захарова Ю.Б. О моделях психологической защиты на уровне межгруппового взаимодействия // Вестник Московского университета. Серия. 14. Психология. – 1991. – № 3. – С. 11-17
6. Захаров А.И. Неврозы у детей и подростков: этиология и патогенез - М., 1988.
7. Ложкин Г.В., Повякель Н.И. Практическая психология конфликта.- Киев: МАУП, 2002. - 256 с.
8. Лушин П.В. Психологическая защита: психоиммунологический и экофасилитативный контексты анализа// Простір арт-терапії: образи, проблеми, ресурси.- Матеріали IV міждисциплінарної науково-практичної конференції з міжнародною участю. Київ, 2007. с 36-40.
9. Кон И. С. Психология ранней юности. — М., 1989.
10. Лановенко Ю.І. Психологічні особливості переживання суб'єктом юнацької кризи// автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / НПУ ім. М.П.Драгоманова. — К., 2005. — 21 с.
11. Налтаджян А.А. Социально-психологическая адаптация. – Ереван, 1988.
12. Немов Р. С. Психология. Т.1. – М., 1994.
13. Д. Шапиро. Невротические стили. М. – институт общегуманитарных исследований – 1998.
14. Психология личности / Словник-довідник / За ред. П.П.Горностая, Т.М.Титаренко // Авт. кол. П.П.Горностай, Т.М.Титаренко, С.В.Васьківська, І.А.Габська, Л.А.Лепіхова, Н.І.Пов'якель, Н.В.Чепелева. – К.: Рута, 2001.- 320с.
15. Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия/ под ред. Райгородского Д.Я. - Самара: изд. Дом «Бахрам-М», 2008. – 656 с.
16. Фрейд З. Я и Оно: Сочинения. – М.: Изд-во Эксмо; Харьков: Изд-во Фолио, 2006. – 864с.
17. Фрейд А. Психология Я и защитные механизмы. М.: Педагогика, 1993. -144с.
18. Хорни К. Ваши внутренние конфликты. - СПб: Лань. – 1997. – 212 с.
19. Чепелева Н.В., Повякель Н.И. Динамика внутренних конфликтов студентов-психологов в процессе их профессиональной идентификации// Конфлікти в суспільстві: діагностика і профілактика - Матеріали Третьої Міжнародної конференції. Київ-Чернівці, 1995.

В статье представлена информация о взаимосвязи внутрличностного конфликта и защитных механизмов психики. Изложены взгляды ученых на важность исследования такой взаимосвязи.

This article contains information about the relationship intrapersonal conflicts and defense mechanisms of the psyche. Set out the views of scientists on the importance of research relationships.

©2012 р.

Л. І. Собуцька (м. Львів)

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ РОЛІ

Постановка проблеми. Професійна роль виступає містком між особистістю та соціумом у процесі виконання трудової діяльності. Як засіб і спосіб презентації себе перед іншими, професійна роль поєднує в собі, з одного боку, суспільні норми й очікування щодо певної професії та, з іншого, - індивідуальні особливості виконавця. Професійна роль формується в процесі індивідуального та професійного розвитку особистості, і виявляється як стереотипна модель поведінки, що відповідає посаді, яку обіймає людина в організації, супроводжується виконанням конкретних функціональних обов'язків, соціальних приписів. Водночас вона не є ритуальною, тобто повністю формалізованою і наперед визначеною, адже кожен виконавець наповнює її індивідуальним змістом, що проявляється у рольовій поведінці, емоційному ставленні до ролі. Професійну роль вважають однією із основних соціально-психологічних ролей особистості.

Професійна роль є потужним ресурсом для самореалізації; вона сприяє входженню особистості в структуру суспільства через виконання ролі з одного боку, і з іншого боку – впливає на розвиток особистісних якостей і характеристик виконавця ролі. Проте, незважаючи на всю її важливість для професійного та особистісного розвитку, становлення, реалізації особистості, на даний час відсутні системні дослідження професійної ролі як соціально-психологічного феномену, її структурних компонентів та чинників формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретично базою для наших досліджень стали напрацювання зарубіжних та вітчизняних вчених у сфері психології праці та професійної діяльності. Ми розглядатимемо професійну роль на предмет аналізу закономірностей розвитку і становлення особистості професіонала - як одну із головних в структурі особистості, а також як спосіб і засіб реалізації себе у соціумі. Тому можна сказати, що фундамент для наших досліджень був закладений працями Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, О.Б. Федорошина, А.Н. Леонтьєва, а також сучасних вчених – А.К. Маркової, Л.М. Карамушки, Є.А. Клімова, А.И. Капської та ін.

Проблеми професійного становлення та розвитку особистості раніше вже розглядали з допомогою таких психологічних категорій та понять, як: професійна орієнтація, професійна спрямованість, професійна самосвідомість, професійний намір, професійна затребуваність, професійна компетентність, професійна адаптація, готовність до професійної діяльності, приналежність до професійної групи тощо.

Проблематики професійної ролі у своїх працях частково торкаються П.П. Горностай, Ю.М. Котєнєва, З.М. Мірошник. Ролі особистості були і залишаються предметом вивчення рольових теорій особистості, серед яких слід виділити: символічний інтеракціонізм (Г. Блумер, Е. Гоффман, М. Кун, Дж. Мід), психодраму (Г. Лейтц, Я. Морено) та трансактний аналіз (Ерік Берн). Сучасні дослідження у даній сфері представлені іменами Б.Дж. Бідла, Ч. Гордона, і вітчизняних вчених – Ю.Є. Альошиної, П.П. Горностая, І.С. Кона, О.С. Кочаряна, Т. Шибутані.

Дане дослідження присвячене аналізу структури професійної ролі, у яку, на нашу думку, закладено значний потенціал для особистісного та професійного розвитку людини.

Метою нашого дослідження є проаналізувати професійну роль з точки зору соціальної взаємодії та особистісного розвитку суб'єкта ролі та виділити основні елементи її структури.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні існує кілька підходів до вивчення ролей особистості. Серед них, на нашу думку, варто виділити такі:

1. Соціально-детермінований підхід;
2. Особистісно-детермінований підхід;
3. Соціально-особистісний підхід;
4. Гендерний підхід.

У рамках соціально-детермінованого підходу працювали соціологи, в основному - представники символічного інтеракціонізму. Роль розглядається як елемент структури групи, а отже поведінка індивіда є соціально детермінованою відповідно до встановлених норм, приписів, стандартів. Роль є моделлю поведінки у відповідності до статусу, а вирішальним фактором розвитку особистості виступає соціальне середовище [10; 12; 13]. Т.Парсонс робив наголос на зовнішній детермінованості ролі, і тому виділив такі чотири основні елементи в її структурі [11]:

1. Опис типу поведінки, що відповідає даній ролі.
2. Приписи (вимоги) до даної ролі: права та обов'язки відповідно до позиції, яку займає виконавець ролі, система очікувань.
3. Оцінка виконання ролі: сукупність дій виконавця, власна оцінка та оцінка оточуючих на предмет відповідності очікуванням.
4. Санкції – соціальні наслідки тієї чи іншої дії в межах вимог даної соціальної системи.

Даний підхід стосується соціальної сторони професійної ролі, не охоплюючи всієї глибини впливу на роль особистості виконавця.

Особистісно-детермінований підхід визначає роль як сукупність внутрішніх психологічних характеристик особистості, продовження індивідуальності; ролі вважаються передумовою для формування особистості. У даному напрямі працювали представники школи психодрами та трансактного аналізу [3; 8]. На відміну від представників напрямку символічного інтеракціонізму, «батько психодрами» Я.Л. Морено вважав, що особистість виникає із ролей, тому у його теорії ролі розглядаються як феномен внутрішній, особистісний, психологічний [8].

Характеризуючи роль з психологічної точки зору, можна виділити такі 3 основні вектори:

1. Відношення до партнера по взаємодії (зовнішнє оточення: колеги, клієнти, начальство, підлегли);
2. До процесу (виконання робочих функцій і переживання цього);
3. До самого себе (суб'єкта, що реалізує рольову концепцію).

Ролі особистості значною мірою визначаються як системою внутрішніх характеристик особистості, так і соціальним середовищем, яке створює для суб'єкта ролі певні стереотипи та обмеження. Діалектичним поєднанням двох попередніх підходів став соціально-особистісний підхід, який передбачає врахування як внутрішніх, індивідуальних характеристик суб'єкта ролі, так і соціальних очікувань, стереотипів, суспільних норм. Одним із найяскравіших представників даного підходу можна вважати українського вченого П.П. Горностая, який науково обґрунтував і підкреслив дуалістичну природу ролей особистості [4].

Професійна роль, як і будь-яка інша роль особистості, є дуалістичним феноменом, містком між особистістю та групою чи соціумом. Отже, знехтувати жодною із цих компонент неможливо. П.П.Горностає виділяє кілька найвагоміших характеристик (параметрів) ролей особистості:

1. локус рольового конфлікту;
2. рольова компетентність;
3. рольове переживання.

Локус рольового конфлікту характеризує схильність людини орієнтуватися на зовнішній чи внутрішній рольовий конфлікт, відповідно обираючи екстернальну чи інтернальну стратегію поведінки [4, с.107-111].

Рольова компетентність є спроможністю особистості оперативно володіти своїми психологічними ролями, виступати повноправним суб'єктом цих ролей, включати рольову поведінку в процес власної життєдіяльності і життєтворчості [4, с.115-121]. Ця характеристика, в свою чергу, складається з таких компонентів:

- рольова варіативність (різноманіття репертуару психологічних ролей особистості, що включає багато різновидів соціальних і психологічних ролей особистості, а також уявні ролі);
- рольова гнучкість (вміння легко переходити від однієї ролі до іншої і не застрягати на окремих ролях);
- рольова глибина (опора в рольовій поведінці не на зовнішню підструктуру ролі, експектації, а на глибинні складові: рольову Я-концепцію, рольове переживання);
- здатність до рольової децентрації (здатність до перевтілення, рольова емпатія, рольова рефлексія).

Рольове переживання - це емоційний стан, що супроводжує рольову поведінку особистості і є важливим компонентом рольової Я-концепції особистості, характеризуючи емоційно-ціннісне ставлення до себе як до суб'єкта ролі [4, с.175-178].

Згідно з гендерним підходом, ролі особистості формуються відповідно до її статі в певному суспільстві в певний час. Річ у тім, що у будь-якому соціумі існує система соціальних стандартів, стереотипів, яким людина повинна відповідати, щоб підтвердити свою гендерну приналежність, а також уявлень про те, чим саме вона повинна займатися, щоб її визнавали як чоловіка чи як жінку. Саме соціокультурна ситуація формує гендер відповідно до статі суб'єкта, а гендер диктує ролі, які виконуватиме суб'єкт [9; 6]. Гендерні ролі та ідентичність досліджували Ч. Гордон, Дж. Мані, Т. Парсонс, В. Фарел, а також вітчизняні вчені П.П. Горностає, Л.О. Пампуха, О.О. Куліш тощо. З одного боку, відповідність ролі зовнішнім очікуванням та стереотипам досліджували представники соціально-детермінованого підходу. З іншого боку, стать є біологічно зумовленою; статеві і гендерні ідентичності з раннього дитинства займає місце найбільш стійкого та стрижневого компонента самосвідомості, що відповідає поглядам представників особистісно-детермінованого підходу. Незважаючи на те, що даний підхід перетинається з іншими вище наведеними підходами, на нашу думку, його варто виділити окремо, адже в центр уваги він ста-

вить залежність ролі від статі виконавця, а точніше від гендеру. На думку сучасних вчених, без гендерного чинника неможливе комплексне дослідження людини та її діяльності, а гендерні проблеми на даному етапі відносять до глобальних [9; 6].

Дане дослідження феномену професійної ролі проводиться в рамках підходу П.П. Горностая. Проаналізувавши літературу по даній тематиці, базуючись на особистісно-соціальному підході до характеристики ролей, а також враховуючи інші підходи, можемо виділити такі основні елементи в структурі професійної ролі:

1. Норми і правила.
2. Особистісні характеристики виконавця.
3. Готовність до виконання ролі.
4. Рольова поведінка.
5. Внутрішня оцінка і ставлення особистості до ролі.
6. Зовнішня оцінка і соціальні наслідки виконання професійної ролі.

Від людини, яка займає певну посаду, оточуючі очікують певної поведінки. Стиль мови, одяг, манери, жести, міміка тощо – дуже часто все це є ознаками фаху та статусу людини. В будь-якому суспільстві існують чіткі стереотипи – уявлення про те, як повинен виглядати і поводитись представник певної професії. Цим соціум «страхує» себе від непередбачуваних ситуацій, створює відчуття безпеки і порядку [2; 7].

Суб'єкт ролі є тим, хто надає їй індивідуального забарвлення і не дозволяє перетворитись на ритуал [4]. Від характеристик особистості – біологічних, психічних, соціально-психологічних залежить вибір ролі, стиль її виконання, спосіб реагування на життєві ситуації в межах рольового виконання. Наповнення ролі завжди глибоко індивідуальне і неповторне.

Психологічна готовність до виконання професійної ролі полягає у готовності суб'єкта до здійснення професійної діяльності, готовності до певного способу реагування на певні ситуації [1]. Рольовій поведінці передують уявлення людини про роль, у її свідомості роль існує як «проект», очікувана схема поведінки. Великого значення тут набувають установки особистості, її ціннісні орієнтації, мотивація.

Видимою для оточення стороною ролі є рольова поведінка. Вчинки є об'єктивною підставою для оцінки рольового виконання оточуючими людьми [7; 11]. За одним із визначень, роль є динамічним аспектом статусу. Власне через рольову поведінку суб'єкт ролі має можливість реалізувати роль «на ділі», в конкретних справах.

Роль неможлива без емоцій. Як вже зазначалось раніше, рольова поведінка особистості завжди супроводжується особливим емоційним станом – рольовим переживанням. Ставлення до ролі, оцінювання і рефлексія власної діяльності надають ролі емоційного забарвлення і сприяють глибокому сприйняттю і переживанню ролі, а також особистісному розвитку суб'єкта [4, с. 175-182].

Проте, як би сам суб'єкт ролі не ставився до своєї ролі, як би не оцінював своє виконання, у будь-якому разі буде присутня зовнішня оцінка, адже сам феномен ролі вже передбачає наявність Іншого. Оцінювати працівника можуть на предмет виконання функціональних обов'язків, вміння налагоджувати ділову комунікацію (не просто спілкуватись, а будувати ділові стосунки відповідно до своєї спеціалізації), працювати в команді (якщо роль командна), за лідерські якості (якщо виконавець ролі є управлінцем) тощо. В додаток, варто сказати, що часто «короля грає свита», тобто від оцінки оточення, від зовнішньої підтримки і схвалення також часто залежить успішність виконання певної діяльності.

Прояснимо тепер детальніше, що таке власне професійна роль. Нами було сформульовано визначення, згідно з яким її становлення відбувається в процесі індивідуального та професійного розвитку особистості; професійна роль виявляється як стереотипна модель поведінки і відповідає посаді, яку обіймає людина в організації, що супроводжується виконанням конкретних функціональних обов'язків. Під організацією ми розуміємо будь-який суспільний інститут, через який особистість здійснює суспільно-корисну діяльність, тобто виготовляє певний продукт (або надає певні послуги) не лише для власного споживання. Внаслідок цього суб'єкт ролі отримує певну винагороду: матеріальні блага (гроші, речі тощо) і нематеріальні (соціальне схвалення, власне задоволення, відчуття значущості, любов оточуючих тощо).

Оскільки професійна роль є однією із головних у соціально-психологічній структурі особистості, то ця ніша обов'язково повинна бути заповненою (за умови, що людина виступає членом соціуму). Тобто навіть якщо людина не працює в організації чи на підприємстві, то все одно вона ідентифікує себе з певною діяльністю (наприклад, домогосподарка).

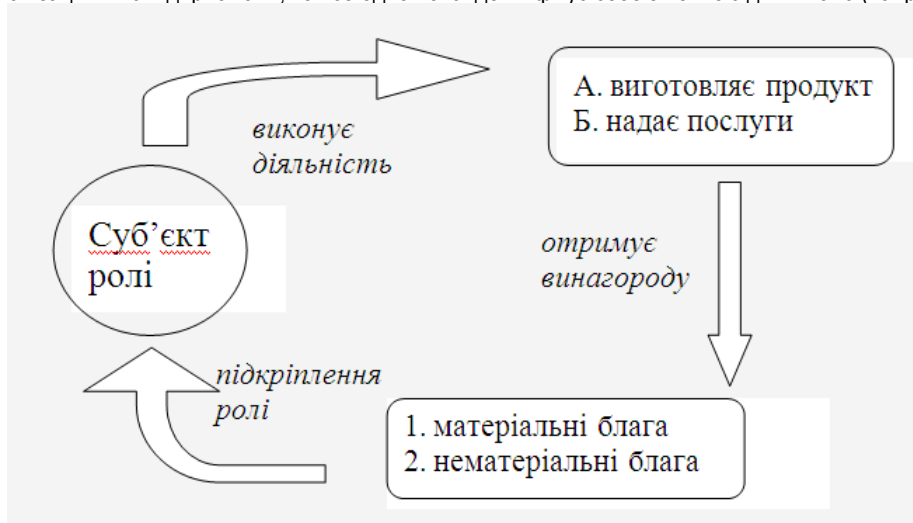

Рис.1. Становлення професійної ролі

Через виконання професійної ролі особистість входить в структуру суспільства як його повноправний учасник. За висловом А.Капської, так само, як неможливо розглядати діяльність без особистості, неможливо розглядати особистість поза діяльністю. Реалізуючи себе у професійній сфері, людина отримує можливість розкрити свій внутрішній потенціал, розвинути свої задатки і здібності. Через професійну діяльність індивід вступає в процес енергообміну із системою, елементом якої виступає. Це може бути як активна, екстравертована роль, що передбачає перманентне спілкування з оточенням, так і інтровертована, спокійна, де основний акцент робиться на створенні певного продукту. Згідно з класифікацією функціональних ролей в групі [5, с. 96-99], перший варіант рольової поведінки – це, наприклад, Розвідник (Шукач ресурсів), другий – Генератор ідей. Не важливо, що саме робить людина, важливо те, що її діяльність – це процес енергообміну з навколишнім середовищем. Її праця потрібна як суспільству, так і самій людині.

Таким чином, людина не тільки отримує засоби до існування, водночас вона доводить свою значущість, утверджується, долає ізоляцію від інших членів суспільства, вступає в активну взаємодію із оточенням. Схематично це показано на рис.2.

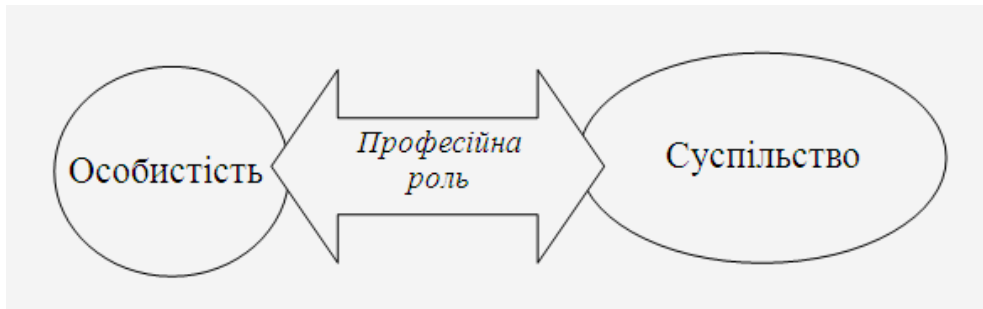

Рис.2. Схематичне зображення взаємозв'язку особистості й суспільства через професійну роль

Професійна роль стосується сфери, яка охоплює значну частину життя практично кожної людини, - професійної діяльності. Отримувати задоволення від роботи, відчувати себе «на своєму місці», розвиватись і отримувати достойну оплату за свою працю – ось те, до чого прагне у професійній сфері, напевно, кожен. Досягти поставлених цілей можна лише через глибоке пізнання власних можливостей, бажань, цілей, здібностей, а також розуміння своєї професійної ролі плюс високу рольову компетентність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В результаті проведеного аналізу літератури по даній тематичі, ми виділили чотири основні підходи до вивчення ролей: соціально-детермінований, особистісно-детермінований, особистісно-соціальний, а також гендерний. Здійснений нами аналіз професійної ролі було проведено на основі рольового підходу до вивчення особистості П.П. Горностая.

Оскільки професійна роль як дуалістичний феномен є умовним містком між особистістю і суспільством, то в її структурі однаковою мірою проявились як зовнішні (соціальні) характеристики, так і компоненти внутрішньої, психологічної організації особистості. Нами було виділено такі основні елементи професійної ролі: норми та правила, які висуває суспільство до виконавця ролі; особистісні характеристики суб'єкта ролі; психологічна готовність до виконання професійної ролі; рольова поведінка; внутрішня оцінка виконання ролі; зовнішня оцінка і соціальні наслідки.

Формування та розвиток професійної ролі супроводжується взаємним впливом індивідуальних та соціальних факторів. Професійна роль детермінується зовнішніми суспільними стандартами і індивідуальними характеристиками суб'єкта ролі, в той же час ролі, засвоєні суб'єктом впливають на розвиток його особистості. Професійна роль може існувати як латентно, так і проявлятися через конкретні дії. Динамічна сторона професійної ролі – це виконання функціональних обов'язків, комунікація з оточенням тощо, тобто рольова поведінка. Виконання ролі супроводжується самоспостереженням і внутрішньою цензурою, суб'єкт емоційно переживає і оцінює свою роль. Як наслідок виконання ролі суб'єкт отримує від оточення зворотній зв'язок і зовнішню оцінку: схвалення, засудження, байдужість, винагороду, покарання тощо. Відповідно до цього він вибудовує свою подальшу поведінку.

Професійна роль як одна із головних соціально-психологічних ролей особистості виступає потужним інструментом професійного й особистісного росту і розвитку, засобом і способом інтеграції особистості в соціум. Поняття діяльності і особистості нерозривно пов'язані між собою. Враховуючи актуальність і значущість даної проблематики як для окремої особистості, так і для суспільства в якому вона знаходиться, а точніше – конкретної галузі народного господарства, можемо зробити висновок, що феномен професійної ролі заслуговує на подальше більш глибоке дослідження і вивчення.

Література

1. Антонова Н.О. Ціннісні орієнтації студентів з різним типом готовності до професійної діяльності психолога. // Практична психологія і соціальна робота. – 2011. – № 2. - С.31–35
2. Бергер Питер Л. Приглашение в социологию: [пер. с англ.] - Москва: Аспект-Пресс, 1996 – 302 с.
3. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений. Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы: [пер. с англ.]. – М.: Прогресс, 1988. – 400 с.
4. Горностай П.П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности. – К.: Интерпрес ЛТД, 2007. – 312 с.
5. Карамушка Л.М. та співавтор. Технології роботи організаційних психологів. Навчальний посібник. - К.: фірма «Інкос».- 2005 – 328 с.
6. Куліш О.О. Гендерні особливості педагогічної культури сучасного вчителя // «Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції» - Режим доступу до статті: <http://intkonf.org/kulish-oo-genderni-osoblivosti-pedagogichnoyi-kulturi-suchasnogo-vchitelya/>

7. Мід Дж. Дух, самість і суспільство. З точки зору соціального біхевіориста: [пер. з англ.] – К.: Український центр духовної культури, 2000. – 374 с.
8. Морено Я. Психодрама: [пер. с англ.] – М.: Апрель Пресс, Издательство Экспо-пресс, 2001. – 528 с.
9. Памлуха Л.О. Гендерні стереотипи в структурі репродуктивної поведінки жінки-керівника / Психологічні проблеми збереження репродуктивного здоров'я: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (1-2 грудня 2005 р.) / Упоряд. М.-Л. А. Чапа, Н.В. Слободяник. – К.: Міленіум, 2005. – С.73–83 – Режими доступу до статті: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=philosophy_psychology&id=112&start=9
10. Смелзер Н. Соціологія.....
11. Parsons T. Societies: Evolutionary and comparative perspectives. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1966. – 532.
12. Parsons, T. The social system. Glencoe, Ill.: Free Press, 1951. – 132.
13. Parsons, T., & Bales, R.F. Family, socialization, and interaction process.

Стаття посвятається характеристиці професійної ролі і елементів її структури в рамках особистісно-соціального підходу. Проаналізовано професійну роль з точки зору соціального взаємодіяння і особистісного розвитку суб'єкта ролі.

In the article the professional role and its structural elements have been analyzed. The professional role has been shown from the perspective of social interaction and also individual development of the role subject.

©2012 р.

О. А. Тимошенко, М. М. Наконечна (м. Ніжин)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Експертна діяльність – одна з іпостасей практики психолога. Психологічна експертиза може потребуватися в клінічній, судовій, педагогічній, управлінській практиках. Крім того, інколи постає потреба в комплексній гуманітарній експертизі, яка "...необхідна в основному в ситуаціях, де однозначної правильної відповіді, яка виводиться із заданих умов, не існує в силу багаторівневості, складності та міждисциплінарного характеру тих закономірностей, які управляють процесами, що нас цікавлять"[11, 16].

Специфіка практичної психології як особливого виду людської діяльності визначає особливу методологію та підходи до предмета дослідження. Це зумовлює й відповідні форми, методи й зміст підготовки даних фахівців. Науковцями виділені основні професійно значущі якості особистості фахівця-психолога, визначені зміст, умови ефективної підготовки, які мають провідне значення для становлення професіонала. Проблема професійного становлення особистості майбутнього практичного психолога вирішується через розкриття основних принципів фахової підготовки психологів-практиків (О.Ф.Бондаренко, І.С.Булах, Ж.П.Вірна, Л.В.Долинська, В.Г.Панок, Н.І.Пов'якель, Н.В.Чепелева, Н.Ф.Шевченко та ін.). Розробляються моделі професійної психологічної освіти, вивчаються умови формування професійно значущих якостей, форм та методів підготовки майбутніх фахівців. У цьому сенсі актуальною постає проблема дослідження експертної діяльності психолога, та, зокрема, готовності до проведення психологічної експертизи, формування особистісних якостей експерта.

Важливим є питання визначення предмету психологічної експертизи. У авторефераті Л.З. Ребухи психологічна експертиза визначається як „система професійної роботи над забезпеченням аргументацій, суджень, їх мотивації і демонстрації переваг у вирішенні тих проблемних питань, які потребують спеціальних психологічних знань, широкої обізнаності і культури” [15]. Існують дефініції предметів окремих різновидів експертизи. Д.О. Леонтьєв, Г.В. Іванченко предмет комплексної гуманітарної експертизи визначили як „реальний чи можливий (потенційний) вплив соціальних подій на психологічні процеси, властивості та стани людей та вплив психологічних процесів, властивостей та станів людей на соціальні події” [11, 16]. За визначенням М.М. Коченова, „Предметом СПЕ (судово-психологічної експертизи. – О.Т., М.Н.) є вивчення конкретних психічних процесів, властивостей, станів та механізмів психічної діяльності людини, які мають значення для встановлення істини по справі” [цит. за: 2, 44]. Як бачимо, між останніми двома наведеними визначеннями існує спільне: до предмету цих різновидів експертизи належать психічні (психологічні) процеси, властивості та стани. Зупинимося на розведених поняттях „психічне” та „психологічне”. У статті „Психіка, свідоме, безсвідоме” Л.С. Виготський писав: „Ми приходимо, таким чином, до визнання своєрідних психофізіологічних єдиних процесів, які представляють вищі форми поведінки людини, які ми пропонуємо називати психологічними процесами, на відміну від психічних та по аналогії з тим, що називається фізіологічними процесами” [6, 138]. Отже, відмінність між психічними та психологічними процесами полягає в тому, що перші є нібито складовою частиною останніх, психічні процеси включені в цілісну психофізіологічну динаміку. Чому ж тоді ці психофізіологічні за природою процеси є сенс називати психологічними, - задається питанням Л.С. Виготський і відповідає на це так: „Нам здається: головний привід полягає в тому, що, називаючи ці процеси психологічними, ми виходимо з чисто їх методологічного визначення, ми маємо на увазі процеси, які вивчаються психологією, і цим підкреслюємо можливість і необхідність єдиного і цілісного предмету психології як науки” [6, 138]. Таким чином, звернувшись до традиції методологічного аналізу, закладених Левом Семєновичем Виготським, можемо констатувати, що у визначенні М.М. Коченовим предмету судово-психологічної експертизи більш доцільно було б вживати термін „психологічні” процеси, властивості, стани.

Наукова експертиза нині є повноправним видом наукового дослідження і практичної реалізації проектів, психологічна експертиза – видом психологічної практики, що передбачає взаємодію психолога-експерта із замовником, об'єктом дослідження та іншими експертами. Експерт – це завжди фахівець-професіонал, котрий добре розуміється у конкретній справі чи проблемному питанні.

На думку Д.О. Леонтьєва, експерт потрібен тоді, коли виникають питання, достовірної відповіді на які не можна вивести дедуктивно із наявного наукового знання – довідників, підручників: “смісл екпертної роботи – це багато в чому розши-